ايپەندى 70 جىل كۆردىسكە تولى جاڭا ئداۋىر
ئتلشى ۋاڭ جورىق چولىن قايتا باستى

83 جىلدىڭ الدىنداعى، سول ئبىر شوعىر جاستاردىڭ جىرى جانە ارمان جەرى

□ شىنحۋا اگەنتسىگىنىڭ ئتلشىسى

يۇننان ولكەسىنىڭ باتىس سولتۇستىگىندەگى ديچيڭ زاڭزۇ اۆتونومياليى وبلىسى شياڭگليلا قالاسىنىڭ بايىرعى ەسىمى جۇڭديان اۆدانى ەدى. ۇلى تابيعات بۇل جەرگە سىرلى قارلى تاۋ، قۇلاما قۇز ـ قيا، ايناداي تۇنىق كول سيلاعان. بۇل بۇگىنگى قالالقتاردىڭ اڭسايتىن جىرى جانە ارمان جەرى!

1936 ـ جىلى 4 ـ ايدىڭ 25 ـ كۇنى حى لۇڭ، رىن بيشى قاتارلىلار باستاعان قىزىل 2 ـ ، 6 ـ جۇنتۇان الدىڭعى شەبى ليجياڭ داعى يۇيلۇڭ اۆادانىنداعى شگوۇدان جۇيدىيانعا دەيىنگى وزەندى بويلاپ سولتۇستىككە قاراي جينشاجياڭنان وتەدى، سول كەزدەگى جۇڭديان اۆدانىنا كەلىپ، تەرىستىككە ۇزدىكسىز شەرۋ تارتىپ، قارلى تاۋدان اسىپ، سازدىقتان ەندەي وتۋگە دايارلانادى.

ولاردىڭ كوپ ساندىسى جاستار بولاتىن، ساناققا نەگىزدەلگەندە، بۇل تارماق قىزىل ارميا قوسىنى قولباسىلارىنىڭ ورتاق جاسى 25كە جەتە بەرمەيتىن، شىدان جوعارى كادرلاردىڭ كوپ ساندىسى 20 ـــ 30 جاستار شاماسىندا بولاتىن، جاي جاۋىنگەرلەردىڭ ورتاق جاسى ئتىپتى كىشى ەدى. بۇل تارماق جاس قوسىن، بۇل ارادا ياحا قارلى تاۋىنان اسىپ، لازانبا جايلىمىنان ەندەي وتەدى. سوعىس بارىسىندا 160تان استام قولباسشىلار مەن جاۋىنگەرلەر وسى ارادا كوز جۇمادى.

سول جىلى 17 جاستاعى چيان يۇڭفۇ تۇعان جەرى حۇنداندا قىزىل ارميانا قاتىناسقان، 1936 ـ جىلى 4 ـ ايدا قوسىنعا بىلەسىپ، جۇڭديان اۆدانى جينجياڭ قالاشعى ۇجۇ قىستاعىنا بارعان كەزدە، شۇ مەن اۋا جاقپاي ئىشى ئوتىپ اۆىرىپ، اۆىر دارەجەدە سۇسىزدانىپ، ئالى قۇرىپ، جورىققا جالعاستى بىلەشۇگە شاراسىز قالادى، قىزىل ارميا ونى جەرگىلىكتى ورىنداعى اۆىل اعاسى حى چۇڭشاڭنىڭ وتباسىنا امالسىز قالدىرىپ كەتەدى.

حى چۇڭشان گومينداڭنىڭ ۇاعىزىن ەستي ـ ەستي سەنىپ قالعاندىقتان، قىزىل ارميا كەلگەن كەزدە، وتباسىمەن تاۋعا بارىپ بوي تاسالايدى. ۇيدە ادام جوق بولسا دا، قىزىل ارميا جاتار ورىن اقسىز رەتتەندە بىرنەشە كۇمىس تەڭگە تاستاپ كەتەدى. حى چۇڭشان ۇيىنە قايتىپ كەلگەن كەزدە اۆىرۋ مەڭدەتكەن چيان يۇڭفۇدى قورعايدى، وعان كومەكتەسپ، اۆىرۋىن ەمدەتەدى.

"ول ئبىر ۇلكەن شاڭىراق ەكەن، ۇيىندە قاشار دا، ات تا بار، مەنىڭ اكەم حى وتباسىندا جارتى ايعا جۇتىق ۋاقىت اۆىرۋىن ەمدەتىپتى". چيان يۇڭفۇدىڭ ۇلكەن ۇلى، بيىل 73 جاستاعى چيان شۇيۇىن ئوزىنىڭ كەڭ دە تازا ۇلكەن اۆلاسىندا وتىرىپ سول شاقتى ەسىنە الدى، اكەمنىڭ اۆىرۋى جازىلعان كەزدە قىزىل ارميا قوسىنى الدەقاشان الستاپ كەتىپتى، حى وتباسىنا كەسىرى تيۋدەن الاڭداعان ول ئوز الدىنا تىرشىلىك كورىپ كەتەدى.

ىردىڭ سول جەردە ناقتاپ تەكسەرۋىنە، سول جەردە ساراپتاۋىنا، سول جەردە ساراپتاما ناتيجەسىن شىعارۋىنا مۇمكىندىك جاساپ، زاۋەودتىڭ سناق جۇرگىزۋ قۇنىن كوپ تومەندەتتى.

"بۇرىن ەلمىز ىشىندە مۇنداي شارت ـ جاعداي ازىرلەنبەگەندىكتەن، كوپتەگەن اۆتوكولك كاسىپورىنداري ەۋروپا جانە امەريكاعا بارىپ اۆتوكولكتەرىنە سناق جاساتاتىن، قازىر تۇرپاناڭنىڭ قۇرعاق ىستىق جاراتىلىستىق ورتا سناق بازاسى ەلمىز ىشىندەگى بوستىقتى تولتىردى"، ـ دەدى گو چۇنيۇن.

ئتلشى تىلشىلىك جاساۋ بارىسىندا جۇڭگو اۆىر تۇرپاتتى اۆتوكولك توبى شەكتى سەرىكتەستىگىنىڭ قاقتاۋ سناعى الاڭىندا اۆتوكولكتەرگە سناق جاساپ جاتقان ئساتىنىڭ ۇستىنەن ئتۇستى. اتالعان سەرىكتەستىكتىڭ ينجەنەرى تىڭ شۇاي بىلاي دەدى: ئبىزدىڭ زەرتتەۋ ورتالعىمەن سەلبەستىك جاساسقانىمىزعا كوپ جىل بولدى، بيىل ۇقساماعان تۇردەگى 13 اۆىر تۇرپاتتى اۆتوكولكتى تۇرپانعا اكەلىپ قاقتاۋ سناعىن جاسادىق، "بىرنەشە جىلدان بەرى زەرتتەۋ ورتالعىنىڭ باسقارۋى، قىزمەت وتەۋى بارعان سايىن جۇيەللەنىپ، ئار جىلى جازدا سەرىكتەستىكتىڭ جاڭا ۇلگىدەگى كولىكتەرىن باستاپ الىپ كەلەمىن، 25 ـــ 30 كۇننەن كەيىن جولشىباي چيڭحايداعى گولمۇدقا بارىپ اۆتىرتتە ئجۇرۋ سناعىن جاسايمىز".

مۇنان سىرت، اۆتوكولكتىڭ ۇساق بولشەكتەرى، حيميا ونەركاسىپ ماتەريالدارى، سۇلياۋدان جاسالعان بۇيىمدار، كاۋچۇكتەن جاسالعان بۇيىمدار قاتارلى 7 ۇلكەن تۇردەگى 25 مىڭ ئتۇرلى ۇساق بولشەكتەر مەن ماتەريالدارىنا زەرتتەۋ ورتالعىنا اپارىپ "دىستىققا قاقتاۋ" سناعىنان وتكىزەدى.

گو چۇنيۇن بىلاي دەدى: بىلتىر جالپى 190 كاسىپورىن، 2150 اۆتوكولك، 4800دەن استام ادام ـ رەت تۇرپاندا اۆتوكولك سناۋ سناعىنا قاتىناستى، "بيىل جازدا اۆتوكولك سناعىنا قاتىناسقان كاسىپورىن، اۆتوكولك جانە ادام بىلتىرعىدان الدەقايدا كوپ بولدى، كوپشىلىكتىڭ كەلىپ ـ كەتۋى، ەرۋ بولۋى، كىىم ـ كەشىك، ئىشپ ـ جەۋ، جاتىن ورىن جانە ئجۇرىس ـ تۇرىس تەنۇى تۇرپان سىندى وسى ايگىلى سايالىق قالاسىنىڭ "دىستىق ەكونوميكاسى"نا جاڭا قوزعاۋشى كۇش قوستى.

(باسى 1 ـ بەتتە)

تال ئتۇس، تەرموەمەتردىڭ كورسەتكىش ئتىلى 40 سەلتسي گرادۇستى كورسەتپە تۇر، تۇرپان قالاسىنان 20 كيلومەتر ارالىقتاعى كولەڭكەلەۋگە ەشقانداي مۇمكىندىك جوق يەننىڭ ايتاپ دىستەعى ئتىپتى ادام توزگىسىز، الايدا يەن ئشول ادام تاڭ قالارلىق دۇماندى، 4 قارا ئتۇستى دالالىق اۆتوكولك تىزبەكتەلىپ، مي قاينايان دىستىقتا بىردە ئتۇزۋ سىزىقتا تەڭەلىپ، بىردە يرەكتەلە جىلداماندىق باسەكەلەستىرىپ زىمىراۋدا، دوڭگەلەك پەن جەر بەتىنىڭ ۇيكەلىسىنەن شىققان دىبىس قۇلاق تۇندىرادى.

"بۇل ارا زەرتتەۋ ورتالعىنىڭ موتورلى كولىك ونىمدەرىنىڭ ساپاسىنا قاقتاۋ سناعىن جاساۋ الاڭى، وسى 4 اۆتوكولكتىڭ قوزعالىستاعى كۇيىنە سناق جاساپ جاتىرمىز، اۆتوكولكتىڭ اسىرە قۇرعاق دىستىق ورتا شارت ـ جاعدايى استىنداعى حاۋىپسىزدىك قۇاتىنا تەكسەرۋ جۇرگىزۋدەمىز". زەرتتەۋ ورتالعىنىڭ مەڭگەرۋشىسى گو چۇنيۇن بىلاي دەپ تانىستىردى: مەملەكەتتىك قاتىستى ولشەمى جانە اۆتوكولك ئوندىرۋشى ساۋداگەرلەردىڭ تالابىنا ساي، بازارعا جاڭادان سالىنعان اۆتوكولكتەرگە 1 ـــ 3 جىل قاقتاۋ سناعىن جاساۋعا تۇرا كەلەدى، تۇرپان وزگەشە جاراتىلىستىق شارت ـ جاعدايىنان پايدالانىپ، اۆتوكولك كاسىپورىندارىنىڭ "جۇيەگە تۇسىرىلگەن" تۇڭعىش تاڭدالاتىن جەرىنە اينالدى.

ازيا ـ ەۋروپا ۇلى قۇرلىعىنىڭ شىڭى كىندىگىنە ورنالاسقان تۇرپان قۇرعاق، جاۋىن ـ شاشىنى از بولىپ، ئار جىلعى 6 ـ ايدان 8 ـ ايعا دەيىنگى ورتاشا تەمپەراتۇراسى 38 سەلتسي گرادۇستان جوعارى بولادى، 40 سەلتسي گرادۇستان جوعارى بولعان كۇن 35 ـــ 40 كۇنگە دەيىن جەتەدى، جاز ماۋسىمىنداعى تال تۇستەگى جەر بەتىنىڭ تەمپەراتۇراسى 75 سەلتسي گرادۇسقا دەيىن جوعارىلاپ، قۇرعاق دىستىق ورتادا سناق جاساۋدىڭ ئبىرشاما تاماشا شارت ـ جاعدايىن ازىرلەگەن.

سوڭعى جىلداردان بەرى، تۇرپان قالاسى اسىرە "دىستىق بايلىق"تى ەكونوميكانى دامىتۋدىڭ "دىستىق قوزعالتقىشى"نا ۇزدىكسىز اينالدىرىپ، زەرتتەۋ ورتالعىن قۇرعانىنان كەيىن، سايكەستى سناق جاساۋ الاڭى مەن ساراپتاۋ ورتالعىن ىركەس ـ تىركەس قۇرىپ، كاسىپورىندار ىنا، بەلگىلى ەلدەگى ىلعار تەحنولوگيالارىن ەنگىزۋ ارقىلى ەكونوميكانى ىلعارلاندىرۋ ىسىنە كومەكتەسۋ ماقساتىندا، ەكونوميكانى ىلعارلاندىرۋ ورتالعىن قۇرىپ، ونىڭ ىشىندە ەكونوميكانى ىلعارلاندىرۋ ورتالعىنىڭ ىلعارلاندىرۋ ىسىنە كومەكتەسۋ ماقساتىندا،